

Башманівський В.І., Башманівська Л.А. Творчість Пантелеймона Куліша в літературно-критичних студіях М.К. Зерова // Вітражі: Збірник матеріалів викладацько-студентських наукових читань. – Житомир, 2009. – С. 85-88.

Канд. філ. наук, доцент кафедри новітньої української літератури та соціальних комунікацій Башманівський В.І.

Канд. пед. наук, доцент кафедри дидактичної лінгвістики та літературознавства. Башманівська Л.А.

Творчість Пантелеймона Куліша в літературно-критичних студіях М.К. Зерова

Рецепція української класики постає в дослідженні М. Зерова «Від Куліша до Винниченка. Нариси з новітнього українського письменства». До книги увійшло шість історико-літературних статей, у яких розглядаються художні явища українського літературного процесу XIX століття. У передмові автор вказує на причини написання нарисів: з'явилися нові дані, нові погляди й літературознавчі завдання, «з'явилося тверезе вивчення соціального коріння української творчості XIX–XX вв. та пильне приглядання до її художніх форм, жанрів і стилю» [1, с. 246].

Свої розвідки М. Зеров присвячує і діяльності П. Куліша: «Переоцінюючи роль і значення в українській літературі багатьох її діячів, нашій добі дісталася поважна задача внести певну об'єктивність та наукову безсторонність і в студії над Кулішем, пробуючи його зрозуміти в зв'язку з добою та з тим середовищем соціальним, в якому він зріс» [1, с. 186]. Протягом багатьох років П. Куліш був у центрі українського літературно-громадського життя. Навіть відійшовши від інтенсивного культурно-громадського процесу, письменник не залишився осторонь. Він писав велику кількість статей, заміток, листів, у яких висловлював власні думки про літературно-мистецький процес.

До постаті П. Куліша критик звертається в декількох своїх літературно-критичних розвідках, а саме: «Пантелеймон Куліш. Біографічні праці й канва», «Куліш: «Михайло Чарнишенко» та «Україна», «Куліш: «Чорна

рада», «Досвітки», «Літературна діяльність Куліша в 70-90-х рр.» Як бачимо, творчість П. Куліша М. Зеров досліджував неодноразово. Високо цінуючи письменника, М. Зеров виділяє риси аристократизму в його творчості та в стосунках з людьми, у ставленні до часу, речей, свого зовнішнього вигляду тощо, «свій аристократизм Куліш розуміє як змагання до певного суто громадського ідеалу, як заповідь самовдосконалення» [1, с. 187-188]. Звідси, можливо, й бере початок отой особливий підхід до роботи, віра в нерозривність зв'язку із своїм народом. Цей духовний та творчий аристократизм, що виявився в перекладацькій діяльності П. Куліша, був близький українським неокласикам першої половини ХХ століття, яких об'єднувала система світосприймання, що характеризується рисами «аристократизму духу» й творчого інтелекту. Базою для реалізації своїх творчих ідей П. Куліш вважав хутір як символ уникнення людської метушні. Це «робочий кабінет, де «творческие думы в душевной зреют глубине», те саме, що монастир для втомленого війною і підбитого віком запорожця» [1, с. 190]. Саме там (на хуторі), на думку М. Зерова, П. Куліш мав усамітнитись, відмежуватись від суспільних катаклізмів, розібратися в собі.

Духовному та творчому аристократизму сприяє витончена стилістична майстерність автора та бажання використовувати широкий мовний потенціал. І в результаті, на думку М. Зерова, спостерігається словникова вишуканість та багатобарвність синтаксичних сполучень у П. Куліша. Неокласик вказує і на звернення П. Куліша до народних класичних джерел. «Матері Куліш, на власне признание, зобов'язаний своєю любов'ю до українського слова і пісні... В гімназійні роки він перечитав збірку українських пісень Максимовича 1834 р., що стало для нього початком національного самоусвідомлення» [1, с. 191]. У статті «Куліш: «Михайло Чарнишенко» та «Україна» він зазначає, що перші твори Куліша мали етнографічний характер. Їхнім змістом стали народні перекази та думи. Так, аналізуючи твір П. Куліша «Михайло Чарнышенко, или Малороссия восемьдесят лет назад», М. Зеров наголошує, що «фольклорні мотиви грають

у цій «правдивій повісті» дуже помітну роль. В основі її – тема про непокірного сина та батьківське прокляття. До цілого роману взято мотто з народної думи» [1, с. 192]. Або ж у листі до Юзефовича П. Куліш так пише про свою роботу над поемою «Україна»: «у меня родилась такая дерзкая мысль, что я уже не смел и говорить Вам о ней прежде ее осуществления – мысль выразить жизнь малороссийского народа в эпосе. Я избрал для этого язык и форму наших народных дум, которые изучал долго и прилежно» [1, с. 194]. Одночасно Куліш захоплюється зарубіжними класиками. М. Зеров пише про вплив на письменника Вальтера Скотта: «Його вплив позначився перш за все антикваризмом, закоханістю Куліша в старовину, багатством старосвітського колориту, археологічним інтересом автора-початківця» [1, с. 192]. Вказує неокласик і на вплив Гомерових «Іліади» і «Одіссеї»: «зіставляючи козацький епос з старогрецькими рапсодіями, Куліш порівнює їх щодо змісту і щодо поетичної вартості. «Тяжко розумний грек Гомер зібрав народні пісні у дві великі поеми «Іліаду» та «Одіссею»; таку саму задачу ставить перед українським поетом наша історична пісня» [1, с. 194]. Не завжди, вважає М. Зеров, П. Куліш (поема «Україна») вдало справляється з поставленими перед собою завданнями: «Посилаючись у своїй післямові на Гомера, Куліш не взяв до уваги, що обидві грецькі епопеї втиснено в короткий перебіг часу... тоді як його поема охоплює велетенський період, 700 літ ... і розпадається на ряд епізодів, поєднаних тільки прозовими переходами. Він хоче бути ні більше ні менше, як українським Гомером» [1, с. 194]. Помічає вплив Гомера М. Зеров і в оповіданні «Орися», «Орисі, так само як і феакійській царівні Навсікаї, сниться сон – покійна паніматка віщує їй, що їй недовго вже діувати. Орися йде з дівчатами до Трубайла під Турову кручу перепрати своє хустя (теж подібно до Гомерової Навсікаї), коло кручі Орися зустрічається з миргородським осавуленком, як Навсікая з Одіссеєм» [1, с. 195]. Критик відзначає, що Куліш вніс «досить густий народнопоетичний колорит український» [1, с. 195].

Як бачимо, М. Зеров вказує на перегуки творчості П. Куліша із класичними джерелами. Він наголошує, що «Куліш у думках власного витвору скрізь намагається спиратися на джерела. Він запозичає образи «Слова о полку Ігоревім», переказує уступи козацьких літописців» [1, с. 194].

Особливою віхою в розвитку таланту П. Куліша та й усієї української класичної літератури М. Зеров вважає роман «Чорна рада». Він вказує на неокласичні риси у Кулішовому романі, на звернення письменника до класичних витоків, зазначає, що «на задум «Чорної ради» наштовхнули його літописці: Самовидець і Грабянка. Вони підказали Кулішеві центральну постать старого Шрама ... у своєму Шрамі він підкреслює риси релігійності та козацької традиційності» [1, с. 200].

Аналізуючи літературну діяльність Куліша 70-90-х рр., М. Зеров знову відзначає звернення письменника до народних класичних джерел. Так, у збірці «Досвідки» він звертає увагу на те, що «ми стрічаємо балади, щоправда перекладені з Міцкевича («Русалка» – «Switezianka»), але засновані на народнопоетичних переказах, думи, виповнені здебільшого історичним змістом, та романси-пісні з народнопоетичною закраскою» [1, с. 205].

Вагомим внеском П. Куліша в розвиток української літератури М. Зеров вважає збірку перекладів європейських поетів «Позичена кобза». На думку літературознавця, твори цієї книги є підсумком багаторічних пошуків сили слова та словесної тонкості й гармонії.

Отже, М. Зеров у своїх студіях про П. Куліша постійно звертає увагу на причетність письменника до класичного коріння. Одночасно він підкреслює, що П. Куліш відстоював своє авторське «я» в літературі, наповнюючи його особливим звучанням, що готувало ґрунт для сприйняття вишуканих форм класичної європейської поезії.

Використана література:

1. Зеров М. Твори: У 2 т. – Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці / Упоряд. Г.П. Кочур, Д.В. Павличко. – К.: Дніпро, 1990. – 601 с.